

Kulturna dobra s područja Koprivničko — križevačke županije

Uvrštena na Listu zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske

VESNA PEŠIĆ KOVAČ

1. Uvod

Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine Organizacije Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu (UNESCO), usvojena 17. listopada 2003. godine, nematerijalnu kulturnu baštinu definira na sljedeći način: „*Nematerijalna kulturna baština znači vještine, izvedbe, izričaje, znanja, umijeća kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s tim, koje zajednice, skupine i u nekim slučajevima pojedinci prihvaćaju kao dio svoje kulturne baštine.*“ Prilikom određivanja područja i dobara koja spadaju u nematerijalnu kulturnu baštinu potrebno je utvrditi radi li se o dobru koje se prenosi iz naraštaja u naraštaj, stvara li se stalno iznova kao odgovor na okruženje, pružali nositeljima osjećaj identiteta i kontinuiteta te promiče li poštovanje kulturne raznolikosti i kreativnosti. Područja u kojima se **nematerijalna kulturna baština** manifestira odnose se ponajprije na: usmenu predaju i izričaje (prije svega jezik), izvedbene umjetnosti, običaje, obrede i svečanosti, znanja i vještine vezane uz prirodu i svemir te tradicijske obrte. Pojam zaštite obuhvaća mjere kojima se nematerijalna kulturna baština identificira, dokumentira, istražuje, čuva i štiti, prenosi i revitalizira.

Imamo li na umu činjenicu kako su posljednjih desetljeća sve izraženije pojave koje dovode do uništavanja i nestajanja nematerijalne kulturne baštine, a to se prije svega odnosi na pro-

ces globalizacije te nedostatak volje i materijalnih sredstava za njezino očuvanje, postupak zaštite nužan je kako bi se očuvale temeljne vrijednosti jedne zajednice te omogućilo isticanje kulturne raznolikosti uz međusobno uvažavanje i održiv suživot. Osim toga, postupkom zaštite lokalnu zajednicu i njezine pripadnike na određeni način se obavezuje na provođenje različitih programa, prije svega obrazovnih i informativnih putem kojih se nastoji utjecati na podizanje svijesti o vrijednosti nematerijalne kulturne baštine, osobito kod mlađih pripadnika. Posredno, provođenjem ovih programa utječe se i na svijest o nužnosti očuvanja prostora i materijalnih oblika nužnih za manifestiranje nematerijalne kulturne baštine. Svjesni svega navedenog, članovi udruga, jedinice lokalne samouprave i odgovorni pojedinci s područja Koprivničko-križevačke županije, tijekom proteklog desetljeća uložili su znatan trud u provođenje postupaka prijave pa se danas na Listi zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara, s područja Županije, nalaze četiri dobra, a jedno je u postupku ocjenjivanja. To su **Legenda o Picokima**, **Priprema slastice bregofska pita** (Koprivnički Bregi), **Umijeće izrade ivanečkog veza** (Koprivnički Ivanec) i **Umijeće ukrašavanja uskršnjih jaja**, pisanica u Podravini. Među zaštićenim obrtima, na ovoj listi nalazi se i Medičarski obrt s područja sjeverozapadne Hrvatske u koji je uvršten i medičarski obrt „Špičko“ iz Koprivnice. Dobro koje se nalazi u postupku ocjenjivanja je Umijeće izrade bijelog veza *filea*

Sl.1. Primjer ivanečkog veza
(Muzej grada Koprivnice).

Sl.2. Pisanice Josipa Cugovčana
(Muzej grada Koprivnice).

iz Peteranca. U ovom radu osvrnut ćemo se na ona, široj javnosti manje poznata dobra te navesti specifičnosti i vrijednosti zbog kojih su uvrštena na listu.

2. Priprema slastice *bregofska pita* (Koprivnički Bregi)

Umijeće pripreme *bregofske* ili Božićne pite prenosi se unutar obitelji u Koprivničkim Bregima već generacijama. Kćeri ga usvajaju od majki i baka, a sve do prije nekoliko desetljeća vrijedilo je pravilo po kojem se djevojka u Bregima nije mogla udati sve dok ne bi naučila spravljanje ovu specifičnu slasticu. Zbog izdašnosti i bogatstva sastojaka, ovaj kolač pripremao se samo **povodom velikih blagdana godišnjeg ciklusa**, kao što su Božić i Uskrs, a od životnih običaja, svadbeni su bili nezamislivi bez pite koja se posluživala odmah poslije glavnog jela. Specifičnost ovog umijeća je u tome što se ono sačuvalo sve do danas, a uz inovacije i određene promjene u pripremi slastice, preuzeto je ne samo u drugim podravskim mjestima, već i u drugim krajevima Hrvatske. Način pripreme pite prenosi se usmenim putem uz promatranje i usvajanje detalja u samom postupku. Namirnice koje se pri tome koriste su: osam *mlinci*, jabuke, orasi i grožđice. *Mlinci* se posipavaju naizmjenice (na svaki *mlinac* ide jedna vrsta nadjeva) rezanim jabukama, u mužaru tučenim orasima i grožđicama (*cvebama*). Na sloj jabuka dodaje se šećer, cimet i gu-

šča mast, na orahe šećer, vrhnje s razmućenim jajetom i mast (isto se dodaje i na *cvebu*). Posljednji *mlinac* premaže se mašću. Osim kao dio obiteljskih navada, *bregofska pita* sve se više priprema i prezentira i u javnosti prilikom različitih turističkih manifestacija. Pri tome osobitu ulogu ima **Udruga žena Bregi** koja je i bila predlagatelj zaštite, a njene su članice istražile, dokumentirale i obvezale se na čuvanje ovog umijeća.

3. Umijeće izrade ivanečkog veza (Koprivnički Ivanec)

Tekstilno rukotvorskoumijeće ukrašavanja ženskih odjevnih predmeta pod nazivom *ivanečki vez*, karakteristično je za naselja Koprivnički Ivanec, Goričko, Kunovec, Botinovec i Pustakovec koja čine župu Koprivnički Ivanec. Ovaj specifičan **način odijevanja i ukrašavanja odjeće vezom** očuvan je do sredine 20. stoljeća, a u pojedinim slučajevima i duže. Izrada odjeće i veza bila je isključivo ženski posao, a umijeće se prenosilo s generacije na generaciju, najčešće u okviru obitelji. Osnovno pravilo u izradi veza je inspiracija motivima iz prirode i izbjegavanje kopiranja. Za izradu veza ne koristi se nacrt ili shema, već se osnovni motivi kombiniraju i doraduju prema vlastitom nahođenju, uz dodatne ukrase i kombinacije boja. Izbor motiva ovisi o namjeni i vrsti odjevnih predmeta te o dobi osobe koja će ih nositi. Vez se izrađuje na dijelovima ženske nošnje i to: na oglavlju (*pocu-*

lici), rukavima bluze (*plečka*) i uz rub kraćih strana marame (*ropca*) trokutastog oblika koja se nosila na leđima. Tehnike izrade veza su: pečki vez, lančanac, zrnčasti bod, plosni bod, obarneti opletuša. Veze se pamučnim koncem (*merkom*), specifične crvene boje uz dodatak bijele, plave, zelene, žute ljubičaste i narančaste boje. U razdobljima oskudice i nedostatka materijala vezlo se i vunenom niti, a dolazilo je i do reduciranja motiva. Motivi karakteristični za poculice su: *vrurice, srčeka, hrastov list, cvet ivančice, vrurice duple ili na prebor i vrurice s prsteki*. Prema motivima izrađivanim na rukavima *plečka*, ovaj odjevni predmet dobivao je i naziv: *na velike ruže, na male ruže, na male ruže i lati, na vrurice i lati, na vrurice i frkice* i sl. Pojedinačni motivi na rukavima bili su: *vrurice, tulipani, srčeka, racine steze, hrastov list, žito i ivančice*. Postupak izrade veza na rukavima započinjao je vezenjem okvira motivom *racine steze* koji se onda popunjavao manjim biljnim motivima. Treći odjevni predmet koji se ukrašavao ivanečkim vezom bile su **velike marame** od crne vunene tkanine (čoje), koje su uz dva kraća ruba bile izvezene nitima od vune, svile ili pamuka i to sljedećim motivima: na velike ruže, na male ruže, pramaletske ruže, *cvetje s podolja, cvet ivančice, grozdici*, vitice, barjak, list *deteline*, *čičkov cvet*, *đurđeki*. Članovi **Društva izvornog folkloru Koprivnički Ivanec**, koje je zajedno s Općinom Koprivnički Ivanec predlagatelj postupka zaštite ovog nematerijalnog kulturnog dobra, u suradnji s etnolozima i istraživačima tekstilnog rukotvorstva, prikupili su svu potrebnu dokumentaciju te se obvezali na čuvanje i prenošenje ovog umijeća putem organiziranja radionica i educiranja mlađih pripadnika zajednice. Posredno, na taj način obvezali su se i na čuvanje originalnih primjeraka odjeće ukrašenih na ovaj način.

4. Umijeće ukrašavanja uskršnjih jaja (pisanica) u Podravini

Prva nedjelja nakon Uskrsa ima nekoliko naziva: *bijela nedjelja, mladi Uskrs, matkana nedjelja*, a u Podravini je bila osobito značajna po običaju *matkanja*. Tog dana su djevojke (a ponegdje i mladići) **razmjenjivale oslikana uskršna jaja**. Razmjena je morala biti unaprijed dogovorena, a djevojke su birale najbolju prijateljicu s kojom

su mijenjale jaje uz riječi: *'Oćeš biti moja matka?* Nakon toga one su postajale **MATKE** ili **KUME** i čitav život su se posjećivale, družile i međusobno pazile. U nekim mjestima, kao što je primjerice Peteranec, organizirale su se čitave svečanosti u povodu *matkanja*. U jednoj kući skupilo se više djevojaka od kojih je svaka donijela i jednu vrstu jela pa su nakon razmjene pisanica zajednički objedovale, družile se i zabavljale.

Tijekom ovog običaja razmjenjivala su se jaja **ukrašena jednom od tradicijskih tehnika**. Šarana uskršna jaja u Podravini nazivaju se *pisanice*, a postupak ukrašavanja *pisanje*. Poznato je nekoliko tehnika ukrašavanja, a pojedine su karakteristične za točno određena sela. Tako je, primjerice pisanje voskom do danas ostalo sačuvano gotovo u čitavoj Podravini, no posebno su zanimljive pisanice **Ane Bogat iz Molva i Josipa Cugovčana iz Podravske Sesveta**. Zadne boje na pisanicama iz Molvi su crvena i crna, a uobičajeni motivi su cvjetni i biljni. Osim stihova uobičajenih na tradicijski ukrašenim jajima, poput: *ovo jaje za ljubav se daje i ovo jaje znak ti budi da te moje srce ljubi*, Ana Bogat ispisuje vlastite stihove i aforizme. Pisanice Josipa Cugovčana iz Podravske Sesveta ukrašene su s tri boje: crnom, crvenom i žutom, a motivi su: cvjetne grančice, klasje, srca, hrvatski grb te natpis: *sretan Uskrs*. Postupak ukrašavanja je sljedeći: pomoću pisaljke (*kičice*) izrađene od grančice na koju je pričvršćena bakrena žica ili metalnog pera na površinu jajeta nanosi se rastopljeni vosak. Tako oslikane *pisanice* uranjaju se u žutu ili crvenu boju (bitno je da prvo bude najsvjetlija boja) na koju se ponovno nanosi vosak i na kraju obavlja završno bojanje crnom bojom za tekstil. Ukras koji ostaje nakon skidanja voska daje jajetu ne samo karakter tradicionalne pisanice koja je nekada služila kao poklon djeci, susjedima i rođacima ili za razmjenu tijekom *matkanja*, već i **vrijednost jedinstvenog umjetničkog djela**. Ukrašavanje *pisanica* skidanjem boje pomoću oštrog predmeta rašireno je na području Đurđevca i okolice, a osobito su poznate *pisanice iz Novigrada Podravske, autorice Branke Riškuš*. Ona na njih vrlo vješto prenosi cvjetne motive te one preuzete s uporabnog tekstila ukrašenog bijelim vezom. Osim ovih motiva, u Đurđevcu, Kloštru Podravskom i Prugovcu na pisanicama se izrađuju i motivi sakralnog karaktera. U Koprivničkom Ivancu, Torčecu i drugim mjestima u koprivničkoj okolini, vrlo je rašireno ukrašavanje jaja skidanjem boje kistom

umogućenim u kiselinu. Cvjetni i biljni su izrazito česti. Na kraju, treba spomenuti i ukrašavanje jaja lijepljenjem vune ili srčike, močvarne biljke (*sitine*) koja je uobičajena na čitavom području.

Uvrštavanje opisanog umijeća na Listu zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske, kao vještine koju zajednica i pojedinci smatraju važnim dijelom svoje kulturne baštine i prenose je s generacije na generaciju, dodatno motivira navedene autore da naslijeđeno od prethodnih generacija nesebično podijele ne samo putem poklanjanja *pisanica* već i organiziranja radionica tijekom kojih se **vještina prenosi na djecu i mlade**.

5. Legenda o picokima

Usmena predaja o opsadi grada Đurđevca temelji se na povijesnim činjenicama i stvarnoj neuspješnoj opsadi utvrde od strane Turaka. Tijekom 20. stoljeća, zapisivači su zabilježili nekoliko verzija ove predaje kojoj je zajednička nit priča o tome kako su izgledniji branitelji spas pronašli bacanjem pijetla na turski logor zavaravši ih tim činom i unijevši zabludu o stanju zaliha hrane branitelja. Temeljem predaje, u Đurđevcu se **od 1968. godine, pred utvrdom Stari Grad organizira scenski prikaz** koji je tijekom nekoliko desetljeća doživio brojne promjene, ali je isto tako postao dijelom baštine zajednice čiji se pripadnici s njome identificiraju te je prenose s naraštaja na naraštaj.

6. Zaključak

Temeljem navedenih primjera dobara s područja Koprivničko-križevačke županije uvrštenih na Listu zaštićenih nematerijalnih kulturnih dobara Republike Hrvatske potrebno je istaknuti kako je evidentan trud pojedinaca, udruga i lokalne zajednice da se nematerijalna baština identificira, istraži i zaštiti. Isto tako, prisutna je i svijest o potrebi prenošenja baštine na nadolazeće generacije pripadnika zajednice i u tu svrhu provode se brojne aktivnosti poput predavanja, radionica, izložbi i sličnog.

Literatura

1. VITEZ, Zorica: Legenda o Picokima u svjetlu globalne i nacionalne (kulturne) politike. *Narodna umjetnost* 44/2, Zagreb, 2007, 11-25.

Izvori

1. PERŠIĆ KOVAČ, Vesna: Uskrсни običaji – vlastita terenska istraživanja, Podravske Sesvete, Molve, Prugovac 2012.
2. Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, 2011. Rješenje (ivanečki vez)
3. Republika Hrvatska, Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, 2012. Rješenje (priprema slastice *bregofska pita*)
4. Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, *Narodne novine* 69/1999.
5. Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti nematerijalne kulturne baštine, *Narodne novine* 5/ 2005, Međunarodni ugovori.